

DR. OLÁH JÁNOS
Szeged

Péterfy Jenő, a tudós tanár

Ma újból sokat beszélnek a tudós tanárokról, akik egyéniségek voltak, merték vállalni magukat, tanítványaik felnéztek rájuk, míg emberi gyengeségeiket jóindulatú elnézéssel, mosollyal szemlélték. A „tudós tanárokat” hol csodabogarakként tartották nyilván kollégáik, hol veszedelmes ellenfelekként, akiket gátolni kell, mert ők más milyenek, mint a többiek. Néhány évvel ezelőtt az akkori tanügyi reformok idején a szaksajtóban egy-két publikáció szerzője nyíltan kijelentette: a mai iskolának nincs szüksége „tudós” tanárookra, mert most „nevelő” tanárok kellenek. Mind-ebből az olvasó arra a meghökkentő következtetésre juthatott, hogy az iskolában korlátozni kell a tudást, mert a túl sok tudás veszélyes a nevelésre. [1] A társadalom mintha ma sem értékelné, jutalmazná igazán a tudós tanárokat, akik szerényen dolgoznak tovább, ma sem hangadók, s nem törődnek azzal, hogy a könyvek ára egyre drágább, s nem jár adókedvezmény a fizetését könyvekre költő, azaz szellemi beruházást eszközölő pedagógusnak.

A ma iskolájának sokféle egyéniségre van szüksége, akik irányítúként szolgálnak elbizonytalanodó diákjaik számára. Ismét aktuálisak Sík Sándor 1945-ben írott szavai: „(a nevelőnek) ... mernie kell erősebben érvényesíteni a maga egyéniségét.” [2] Ehhez szeretnénk segítséget adni egy hajdan élt tudós pedagógus, Péterfy Jenő szellemének megidézésével.

Péterfy Jenő (1850—99) esszéíró, esztéta, kritikus, középiskolai tanár volt. Sokoldalú műveltséggel, rendkívüli művészi érzékenységgel rendelkezett. Írt természet-tudományi cikkeket, zenekritikákat, német verseket, drámabírálatokat, novellaszerű tárcákat, könyvbírálatokat; írt festményekről, esszéket magyar írókról és világirodalmi nagyságokról, fordított németből, franciából, görögből, foglalkozott filozófiával és esztétikával, a tragikum elméletével, pedagógiával, élete utolsó éveit egy megírandó görög irodalomtörténetnek szentelte. [3]

Gimnáziumi tanulmányait Egerben kezdte. Az oktatás rendjét ekkor az Entwurf határozta meg, mely közoktatásunkba a nyugat-európai kultúrát akarta bevenni. A nevelési cél: „a művelt nemes jellem” volt. Péterfy az akkori tanterv szerint elsőben heti négy órában tanulta a német nyelvet, a latint heti nyolc órában és csak kettőben a magyart. 1861 őszétől átkerült szülővárosába. (Buda kb. 60, Pest kb. 140 ezer lakosú. Ekkor még van német színház. Német szót sűrűn lehetett hallani, főleg Budán.) 1961-től új tanterv lépett életbe. A tanítási nyelv most már hivatalosan is a magyar. A latin állott ezután is a tanítás tengelyében, de a nemzeti tantárgyakat ismét érvényre juttatták: a hazai irodalmat, történelmet, földrajzot. Szepesti Imre, Péterfy igazgatója a pesti piarista gimnáziumban országos tekintély, tagja volt a Tudományos Akadémiának. Péterfy a történelemtanárát szerette a leg-

obban, aki gyűjtő hatású előadásaival, ragyogó ékesszólásával szinte elkápráztatta, öllelkeztette és magával ragadta hallgatóit, akik bálványozták, s évtizedek múlva is felkeresték. A kor pedagógiai elvei nem elégedtek meg azzal, hogy „a szépirodalmi művek képző, nemesítő hatását teljes mértékben érezzék” a „középtanodai övendékek”, hanem megkívánták, hogy „e téren magok is hassanak”. Így a diákok epigrammát írtak Caesarról, hősi versekben magasztalták Árpádot.

1865-ben a család Keszthelyre költözött, Péterfy tanulmányait magántanulónként oltatta. Két év múlva az apa megvált az állásától, családjától. Az anya 48 éves, az apa 52. Az apa még új életet kezdhetett, de az anya helyzete reménytelen lett. Az anya teljes lélekkel fia felé fordult és ő az édesanyja felé. A szomorú apai örökség mindig nyomta Péterfy kedélyét: elvált szülők gyermeke és sikkasztó pa fia.

Péterfynek nem volt igazi szülőföldje. Gyermekek- és ifjúkora éveit Budán, Kozsvárott, Egerben, Keszthelyen, majd ismét Pesten élte le. Mindez a gyökértelenség érzését keltette Péterfyben, hozzájárult nyugtalansága kialakulásához. Egyetlen fűjükből reánk maradt alkotása hetedikes korából való. Gracchusról szóló dolgotata elé Cato mondását teszi: „Mi lesz Rómából, ha többé egy államtól sem kell artania.”

1868-ban beiratkozott a jogi karra, főleg a római jog érdekelte, közben tanul, anit, hegedül, olvas. 1870-ben kitüntetéssel vizsgázott római jogból, aztán átiratkozott a bölcselőtre. A tanárképző intézetbe, melyet Eötvös 1870-ben alapított, mint örténelem—földrajz szakos iratkozott be.

Tanári pályáját a IV. kerületi főreáltanodában kezdte 1872-ben. Március 11-én épett először tanítványai elé Ney Ferenc igazgató vezetésével. Ettől kezdve — 27 éven át — megszakítás nélkül fővárosi tanár. 1873-ban tette le a tanárvizsgát és doktori szigorlatait, valamint a hivatali esküt is. Péterfy szerencsés vezetőt kapott gazgatójában, aki igen művelt, tevékeny, erős kezű ember volt, s aki kora pedagógiai életében is nagy szerepet töltött be. Ney Ferenc iskolája 1861-ben magyar yelvű lett, hirtelen kellett előkerítenie egy új magyar tanári kart, mivel nem minenki beszélt kifogástalanul magyarul, némelyek keverték a magyart a némettel. ey nemcsak a diákoktól, hanem a tanároktól is megkövetelte a rendet, ugyanakkor gyakran kikérte beosztottjai véleményét.

24 éves korában Péterfy a Pester Lloyd (német nyelvű politikai napilap, a indenkori kormány félhivatalos lapjaként tájékoztatta a külföldet a magyar eseményekről, elsőként vezette be a naponként kétszeri kiadást) zenekritikusa lett. zenében elsősorban a lelket kereste, a technikai mesterkedések hidegen hagyták. A fiatal, kezdő tanár, Péterfy érdekes egyéniség. A diákságot legnagyobb mértékben leköti anélkül, hogy akarná. Mindig pontos, kitűnően magyaráz, jó előadó, leöti a tanulókat.

1876-ban a VIII. kerületi reáliskola rendes tanára lett. Rögtön rá is bízták az I. b osztályfőnökségét. A 68-as létszámú osztály év végére 48-asra apadt. 1878-ban rta „A tanulók fegyelmezéséről” című tanulmányát, [4] melyben 28 évesen fejette ki nevelési nézeteit, olyan élelátással és érettséggel, mintha már évtizedek pedagógiai munkássága állana mögötte. (A dolgotat egy korábbi cikkünkben már isertettük.) [5]

1878-tól mint az Egyetértés munkatársa jutott mellékkeresethez. Az Egyetértés szerkesztője Csávolszky Lajos, kinek eszményképe a londoni Times. Ő vezette be nálunk az újság példányonkénti eladását (addig csak előfizetés volt, vagy kávéházakban lehetett lapot olvasni). A szerkesztő rajongott a népszerűsítő természetudományi értekezésekért, így Péterfytől is ilyeneket kért eleinte. Péterfy 150 cikket

írt ide: természettudományi értekezéseket, novellisztikus tárcákat, irodalmi eszmefuttatásokat, festmények és képkiallítások ismertetését, zenekritikákat, drámabírálatokat. Bírálatait az előadások után kellett megírnia „amúgy melegében”. Előfordult, hogy a túlfeszített munka következtében összeesett a szerkesztőségben. Nehezen dolgozott. Az első nap kinevették a fiatal újságírók, mert lassan írt, később papírt, tintát készítettek neki a legkevésbé füstölő lámpa alá. Mint színikritikus megfordult a Nemzeti Színházban, a Népszínházban, Várszínházban, a kis német színházban, a Fővárosi Színkörben. Nézeteit így foglalta össze: „A kritikának semmi köze sincs a színház kasszájához, semmi köze hozzá, tele van-e, nincs-e a nézőtér. A kritikának művészi feladata van, az ízlés őre, s a kritika feladata éppoly lényeges, mint maga a színművészet.”

A nyolcvanas éveket a háborús készülődés tölti el. 1887-ben írta Vámbéry Ármin: „Olyan mérvű háború lesz, milyent az emberiség nem élt meg.” Az évtizedre jellemző a magyarosítás. A névmagyarosító kérvény bélyegilletékét 5 Ft-ról 50 krajcárra szállították le, földrajzi neveket magyarosítottak és visszamagyarosítottak. Mindezek még jobban tömörítették a nemzetiségieket a magyarság ellen, külföldön pedig rossz hírünk kelt emiatt. Péterfy maró gúnnyal írt a sovinizmusról: „Ne akarjuk tudományunkat magyaros szólásmódokkal kicifrázott szűrbe öltöztetni... A chauvinek zaja... a maradiságnak, a tanulatlanságnak, a felületességnek, fenegyerekségnek sokkal inkább kedvez, mint a nemzeti eszmének.”

Budapest lakossága tovább gyarapodott. Általános volt az elszegényedés, szűkösek voltak a lakáskörülmények. A lakosság 20%-a egyáltalán nem tudott magyarul. 1880-ban, 1884-ben a fiatalok egész sora lett öngyilkos, ez Péterfyt is mélyen elgondolkodtatta. 1889-ben ezt írta a társadalmi bajokról: „... a roppant nyomor, az erőszakos munkaszünetek, munkászavarok, a sok csőd... mind megannyi tiltakozás a jelen dicsőítése ellen... Valószínű, hogy a szociáldemokráciát és a társadalmi reform kérdéseit a tizenkilencedik század örökségképpen át fogja adni a huszadiknak.”

1881-ben lett a Budapesti Szemle munkatársa, amelynek Gyulai Pál volt a szerkesztője. 1887-ben a Kisfaludy Társaság tagja lett. Mindjárt első jelölésekor könnyen bekerült. Nem várta meg a megszabott határidő (1 év) leteltét, hanem jóval előbb megtartotta székfoglaló beszédét, mely meleg sajtóvisszhangot kapott. A társaság üléseire nemigen járt el, viszont a pályázatok elbírálásában haláláig részt vett.

1888-tól lett egyetemi magántanár, Gyulai unszolására képesítette magát. Témaköréről a magyar irodalomtörténetnek 1772-től kezdődő szakaszát 1880-ig választotta. Az 1889/90-es tanév első felében, tehát 1889 őszén hirdetett először előadást. A csekély érdeklődés lehangolta. Nem volt türelme kivárni azt az időt, míg az egyetemi hallgatók felismerik és kellőképpen becsülik.

Az első évtizedekben Péterfy tanítványait is a külváros adta (szegénysorsú iparosok, alsórendű hivatalnokok, napszámosok gyermekei).

Péterfy törekedett arra, hogy órái érdekeseek legyenek. Gyakran megtette, hogy német szövegeket fordítottatott otthon tanítványaival magyarra, az iskolában aztán ő előtt kellett rögtönözve visszafordítaniuk németre saját szövegüket. Ezek a fordítások legtöbbször nem sikerültek, de igen tanulságosak voltak, mert Péterfy ráirányította a figyelmet a két nyelv különbségeire, finomságaira, megtanította tanítványait arra, hogy „minden nyelvnek azok a szólásai a legértékesebb javai, amelyek más nyelvre lefordíthatatlanok”. A magyar irodalom tanításában az olvasmányból indult ki Péterfy. Felcsigázta tanítványai érdeklődését: hol olvashatnának bővebbet róla, készséggel diktált ilyenkor könyvcímeket.

Olyan lelkesen és bőven senkiről sem beszélt, mint Arany Jánosról. (Lelkileg inkább a csendes emberek felé hajlott Péterfy.) Balladáit nagyon sokra tartotta, szavalta, lelkesen magyarázta. Gyakran mondta, hogy: „A magyar ember nyelvbibliája Arany.” Egy tanítványának ezt mondta: „Vigyázz magyarságodra, te Arany Jánostól tanultál magyarul!” Kosztolányi Dezső őrizte meg Péterfynek egy megható, állítólagos nyilatkozatát: „Mindenki, aki magyarnak született és így akarva, nem akarva vállalja szenvedéseinket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”

Péterfy nagy gondot fordított arra, hogy tanítványai jól adják elő, amit olvasnak, hogy szépen szavaljanak. Külön szavalógyakorlatokat rendszeresített. Ki-ki választhatott egy költeményt, és azt aztán a katedráról előadta. Az iskolában könyvtáros is volt. Szívesen vett mesekönyveket, jöllehet legkisebb tanítványaik is (10 évesek) túl voltak már a szoros értelemben vett mesekorszakon.

Grammatikai szabályokat nem magoltatott be. Sűrűn íratott helyesírási dolgozatokat, diktáláskor éreztette, hogyan kell írni. A példákbl együtt vonták le, állapították meg a szabályokat. Nagyon világosan meghatározta, milyen legyen az írás meg a beszéd. „Világos, egyszerű mondatokban beszéljünk” — mondta. Irtotta a szóvirágokat, a hosszú körmondatokat a dolgozatokban. A dolgozatjavítás megbeszélés formájában történt.

Az órái nem voltak sablonosak. Néha ad hoc tartott órát, a tananyagban mindig otthonosan mozgott. A katedra és az első pad közé hozta le székét, vagy egyszerűen beült az első padba, szemközt az osztállyal, néha pedig hátra, valamelyik diák mellé ült. Gyakran járkált az osztályban. A feleltetési sem voltak egyformák, előfordult, hogy egy tanulónak egy órán három szekundát adott. Diákjai néha a könyvből olvasták ki az anyagot felelés közben, de Péterfy nem csinált belőle ügyet. Szerette, ha az órán valaki feldobott egy érdekes témát.

Emberszámba vette diákjait. Nem a katedra magasáról „szólt hozzájuk”, hanem a padba melljük ülve „diskurált” velük, ami akkor nem volt gyakori, mivel a formák merevebbek voltak, a férfiak magatartását mind a gyerekekkel, mind a nőkkel szemben bizonyos fokú „méltányosság”, kimérttség, fölény jellemezte, gyakran pózoltak a kor férfiai.

Tanártársai kiegyensúlyozott embernek tartották, kedvelték szellemességét. Kollegái derék, munkájukat szerető emberek voltak. A kor évkönyveiből valami nagy, szinte archaikus, de inkább megmosolyogtató, mint bántó kispolgári ügybuzgalom és öntudat szól felénk. Péterfy reggel rendszerint fáradtan, kedvetlenül indult az osztályba, de ott egyszerre átváltozott. Belépett azonnal az osztály lüktető, villamos áramába. Ha rejtett mosoly suhant át egy arcon, rögtön osztozó vágygal érdeklődött oka után, s egy-egy szellemes közbeszólást szellemes ríposzttal méltatott. Főolvasni szeretett a kisebbeknek, s beszélgetni, vitatkozni a nagyobbakkal. Gondolkodni, ízlésre s ítélni tanította tanítványait, ugyanerre nevelte olvasóit is, mint Rédey mondta: „Írásai sohasem végződnek ott, hol pontot tett utánok: kristályos gondolatai, finom hangulatai folytatják életüket az olvasó elméjében, műveltségében.” [6]

Péterfy életműve, irodalmi szerepe nem bontakozhatott ki nagy tehetségének megfelelő arányokban; az élete, munkássága, halála (öngyilkos lett egy fiumei gyorsvonaton) minta lett a XX. század számára. Századunkban többen utánózták: ki ilyen területen, ki olyanon. A ma pedagógusa is talál követnivalót Péterfy tevékenységében. Fiatalon írott gondolatát a ma pedagógusa is vallja: „... a tanítónak az óráján tanúsított csendet, jó viseletet, figyelmet ki kell érdemelnie...”

IRODALOM

- [1] *Bán Ervin*: A tudós tanárok ügyében. Köznevelés, 1984. november 9. 5. old.-on olvashatunk erről.
 - [2] *Demokrácia és nevelés*. Országos Köznevelési Tanács. Budapest, 1945. 3. old.
 - [3] Péterfy munkásságát a következő munkák segítségével dolgoztuk fel: Zimándi P. István: Péterfy Jenő és kora. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.; Németh G. Béla: Péterfy Jenő. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.; Antal László: Péterfy Jenő. Dunántúli Egyetemi Nyomdája Pécsen, 1927.
 - [4] Péterfy Jenő összegyűjtött munkái III. kötet. Budapest, Franklin-társulat, 1903. („A tanulók fegyelmezéséről”, 66—79. old.)
 - [5] *Oláh János*: Péterfy Jenő a fegyelemre nevelésről. Módszertani Közlemények, 1987/2. 120—123. old.
 - [6] *Rédey Tivadar*: Péterfy Jenő. Budapest, 1909. Buschmann F. Könyvnyomdája. 141. old.
-